

Deze dag was anders. Hij wist nog niet precies wat er was, maar hij voelde dat er iets ging gebeuren. Kofi ging recht zitten en keek naar het tafereel om hem heen. Hij had hoop! Misschien zou het hem lukken, misschien zou hij kunnen vluchten. Hij keek naar zijn vastgebonden handen en voeten en besepte dat vluchten onmogelijk was. Er waren vreemde mannen op de binnenplaats. Vreemde mannen, want ze waren niet zwart zoals de rovers maar wit; akelig wit net zoals die twee mannen die voortdurend spraken met de rovers die hen bewaakten. Ze hadden vreemde kleren aan, dingen op hun hoofd en ze liepen allemaal met vreemdsoortige stukken hout, waaraan een stuk ijzer. Kofi telde wel zes van die witten. Waar kwamen ze opeens vandaan en wat ging er gebeuren?

Hoe lang zat hij nu al opgesloten op deze plaats? Kofi wist het niet meer. Hij had hier wekenlang gezeten, versuft voor zich uit starend, zijn armen aan elkaar geboeid, tussen zijn beide benen een ketting en een zware ijzeren bal aan een kant. Keer op keer had hij zich afgevraagd hoe dit hem nu had kunnen overkomen. Uitgerekend hij, de sterke moedige Kofi was gevangen genomen door rovers. Hoe vaak had hij zijn zusjes en zijn jongere broer niet gewaarschuwd voor rovers? Hij had ze altijd voorgehouden dat ze niet ver weg mochten gaan, dichtbij de hut blijven, in het dorp, nooit praten met vreemde mensen die zogenaamd iets wilden vragen, want dan kon je gepakt worden door rovers. De kinderen in het dorp luisterden naar hem, hij was populair, hij was Kofi! Zeventien jaar oud, knap, sterk, moedig. Meisjes bewonderden hem, jon-

gens vroegen zijn mening over alles en wilden graag met hem meedoen wanneer hij iets ondernam. En uitgerkend hij werd gepakt en weggevoerd.

In de weinige uren slaap die hij had, werd hij gepijnigd door nachtmerries waarin hij weer het moment beleefde van dat verschrikkelijke. Hij was op jacht geweest. Een eind van zijn dorp verwijderd, had hij op zijn buik in het struikgewas gelegen, kijkend naar een kudde gazellen die aan het drinken was. Opeens had hij iets gehoord en denkend dat er vlak bij hem in de struiken een gazelle stond, was hij voorzichtig gaan kijken. En toen... een net viel over hem en hij lag te spartelen op de grond. Hij had geslagen, geschopt, gebeten maar ze waren met zijn vieren, die kerels en voor hij het wist lag hij op de grond met de handen op de rug gebonden. Gedwongen door een man die achter hem liep en een speer in zijn rug hield, moest hij lopen totdat ze paar uur later kwamen op een plek waar nog meer kerels met gevangen mensen wachtten. Alle slachtoffers werden aan touwen en kettingen vastgemaakt en weer moesten ze lopen. Hoeveel weken lang? Hij wist het niet meer, maar ze hadden zeker een lange afstand afgelegd toen ze bij een groot water kwamen. Aan de oever zag hij iets als hoge muren en daar werden ze naar binnen gebracht op een soort binnenplaats, waar nog honderden gevangenen zaten. Sommigen huilden en schreeuwden, anderen zaten wezenloos voor zich uit te staren.

Nu was hij een van hen en staaarde ook wezenloos voor zich uit. Ontsnappen was onmogelijk; ze werden aan alle kanten bewaakt. Hij begreep eigenlijk niet wat de rovers met hen van plan waren, want er gebeurde niets, ze zaten daar maar. Ze kregen dagelijks wat te eten en ook water te drinken, maar verder gebeurde er niets; tot vandaag. Nu ging er iets gebeuren, hij voelde dat er één sprankeltje hoop bij hem op kwam. Misschien zouden ze nu bevrijd worden O, als dat waar was, dan zou hij zich ontdoen van die touwen en ketenen en wegrennen, weg! Natuurlijk zou hij zijn dorp wel terugvinden. Hij had zo

vaak aan zijn mensen gedacht. Over zijn plotselinge verdwijning werd vast veel gesproken. Hoe zou het met zijn moeder gaan? Hij wist dat ze verdriet had en dat ze om hem huilde. Hoe zou ze het redden zonder hem? Wat zeiden zijn zusjes, zijn vrienden, de familie? Wat miste hij ze, soms werd het hem te erg, dan huilde hij van machteloosheid en woede.

Hij volgde nu gespannen de bewegingen van de witte mannen die in gesprek waren met de rovers en zag hoe ze na een poosje allemaal naar buiten gingen.

Toen werd een groep gevangenen gedwongen op te staan, ze moesten mee naar buiten. Even later hoorden de gevangenen binnen de muur vreselijke kreten, geschreeuw, gevloek, gehuil. Dat ging gepaard met een typische geur. Kofi herkende die geur, het was de reuk van brandend vlees. Werden de gevangenen geslacht en gebraden? Wachtte hem dat? Het werd stil totdat een poos later de rovers terugkwamen en weer een groep gevangenen dwongen mee te gaan. Kofi was een van hen.

Buiten de omheining zag hij in de verte op het water een grote boot en dichtbij op het strand een kleine boot. Op het strand brandde een vuur en daarnaast stonden twee witte mannen. De gevangenen moesten naar het vuur toe lopen. Daar grepen twee rovers een zwarte beet en een witte man hield een gloeiend stuk ijzer aan een lange priem op de borst van de man die het uitgilde van pijn. Vervolgens rukte de andere witte man het lendendoekje van de gevangene af en werd het slachtoffer op de bodem van de boot geduwd. De gevangenen gilden en schreeuwden, ze konden niet anders want hun handen waren vastgebonden en een voor een kregen ze het gloeiende ijzer op de borst voordat ze de boot in gingen. Ook Kofi.

De boot voer naar de grote boot. Daar wachtten twee witte mannen met lange stokken. Een gevangene liet zich niet zomaar inladen, met de handen bij elkaar gebonden vocht hij, ging de witte te lijf, die meteen een beweging maakte met de stok waar rook uitkwam. De gevangene viel bloedend in het water en ging onder. De witte mannen schreeuwden bevelen,

de zwarten schreeuwden van wanhoop. De gevangenen werden een trapje afgeduwd en moesten in een lage ruimte gaan liggen, waar ze meteen met een hand werden vastgeketend aan een ijzeren staaf en met de voeten aan elkaar. Kofi lag bekneld tussen een jongeman aan de ene kant en een oudere man aan de andere. Gedurende de dag kwamen er steeds meer mensen bij, het werd benauwd in die ruimte, je kon nauwelijks ademen. Alle mannen waren naakt.

Uren gingen voorbij, de witte mannen kwamen terug. Ze hadden emmers water bij zich en goten bij iedereen wat in de mond. Kofi wilde zijn mond niet opendoen; hij wilde niet drinken, hij wilde sterven! Maar een andere witte had een brandende stok bij zich en bracht die tegen Kofi's lippen, waarna hij zijn mond wel open moest doen.

Na het water geven, haastten de witte mannen zich het trapje op en sloten het luik. Wat was het vreselijk benauwd, Kofi had het gevoel te zullen stikken. Het was aardedonker, hij zag niets maar hij wist dat ze met honderden opeen gepakt daar op die vloeren lagen en hij hoorde alleen gehuil en geweeklaag. Boven zich hoorde hij allerlei geluiden en na een poosje voelde hij dat de boot schommelde. Hij hoorde hoe mensen kokhalsden en overgaven en opeens voelde hij ook nattigheid onder zich. Hij lag in braaksel! Het rollen van de boot werd heviger, overal om zich heen hoorde hij mensen overgeven. Alles was nu nat en vies en wat een stank! Wat een ellende! Hij had absoluut geen vermoeden van wat hen te wachten stond, maar het kon niet iets goeds zijn. Dit was verschrikkelijk!

Een poos later, hij vermoedde dat het allang weer dag was, werd de stank werkelijk ondraaglijk. Kofi gruwde; hij moest nu opeens ook kokhalzen en overgeven. Hij voelde zich zo ellendig en hoopte vurig dat dit de voorbode was van de dood. Sterven was het beste, dan was hij van alle ellende bevrijd.

Het luik ging open, twee witte mannen met een doek voor de neus gebonden, kwamen naar beneden en maakten de boeien los; de gevangenen moesten naar boven. Iedereen haast-

te zich het trapje op, daar moesten ze naast elkaar op het dek gaan zitten. Kofi ademde met volle teugen de frisse lucht in, maar de stank kleefde nog aan hem.

Een paar van die witte duivels gooiden emmers zeewater over de gevangenen heen. Het zoute water brandde hevig in de brandwond, maar toch was dit beter dan die viezigheid en de stank. Hij zag hoe de witten emmers water in het ruim gooiden en begreep dat het daar ook werd schoongemaakt. Vanwaar hij zat kon hij de vrouwen en kinderen zien op het achterdek van de boot. De meeste vrouwen hadden op de binnenplaats een lap om gehad maar nu waren ook zij helemaal naakt. Op het dek werd nu een grote ketel gebracht, iedereen kreeg een klein kommetje met gekookte bonen en daarna in het kommetje een schep water. Op het einde van de middag moesten ze weer naar beneden en de ellende begon opnieuw. Benauwdheid, viezigheid, stank. Het schip rolde hevig en behalve het overgeven hoorde je vooral ook gekreun, gehuil, geweeklaag.

Waarom deden de witten dit met hen? Wat waren ze van plan? Waar brachten ze hen heen? Kofi kon niet eens denken, hij voelde zich ellendig. Hij wilde maar één ding en dat was sterven. Na een paar dagen kon de oude man naast hem slechts met veel moeite overeind komen, 's nachts deed hij niet anders dan zuchten en rochelen. Dit werd steeds erger totdat hij op een ochtend dood was.

Toen ze die middag weer naar het dek gingen, bleef niet alleen het lijk van die man achter, maar Kofi zag nog vier andere lijken. Die werden even later door twee witte mannen overboord gegoid.

Op het achterdek bij de vrouwen was opeens een vreselijk tumult. Wat was er aan de hand? Een van de vrouwen had een ziek kindje, dat aldoor akelig huilde. Een witte man greep het kindje uit de armen van de moeder en gooide het overboord waarop de moeder zelf ook overboord sprong. De grote dikke witte man, die duidelijk de baas was schreeuwde woedend bevelen en Kofi zag dat bij alle vrouwen toen touwen aan de

benen werden gebonden.

Vele dagen gingen voorbij. Kofi was de tel kwijt met alleen maar viezigheid, geweecklaag, gekreun en stank om zich heen. Soms sliep hij en droomde hij van zijn familie en vrienden, hij bevond zich weer in zijn dorp om daarna wakker te worden en te beseffen dat hij gedroomd had en dat hij nog steeds geketend lag in een schip dat hem wegvoerde. Dan schreeuwde hij van machteloze woede, hij wrong zijn lichaam, rukte aan de ketenen, alles tevergeefs. Hij wilde dood, hij wilde sterven, hij probeerde zich te doen stikken door de adem in te houden, maar het lukte hem niet. Een enkele keer raakte hij het bewustzijn kwijt door de vreselijke benauwdheid en de stank. Wanneer hij zich in het niets voelde wegzakken, ontspanden zijn spieren zich in de verwachting dat hij zich zou kunnen overgeven aan de genadige dood. Iedere keer als hij dan weer bijkwam was hij woedend omdat hij niet dood was zoals hij had gehoopt, maar nog steeds op die vreselijke boot zat in die viezigheid en stank, op weg naar een onbekende maar ontegenzeggelijk vreselijke toekomst. Dan gromde hij, hij tandenknarste, voelde van woede zo'n hitte in zijn binnenste over deze mensonterende vernedering, dat het leek alsof zijn borst een hete verschroeide bal was. Hij balde zijn vuisten samen en voelde een intens verlangen om elke blanke te verscheuren, uit elkaar te rukken en wetend dat hij de kans hiervoor nooit zou krijgen, schudde hij zijn hoofd heen en weer en kreunde.

Zes weken gingen op deze manier voorbij; veel zwarten in het ruim waren gestorven, daardoor kregen de overgeblevenen iets meer ruimte. Ook liet de baas ze nu vaker en langer op het dek zitten. Kofi keek om zich heen. Een zielige vermagerde troep zwarten, nee geen zwarten want allen hadden ze vaalgrijze huiden van ziekte en ellende.

Op een middag hoorde hij een paar witten wat roepen. De anderen snelden naar de reling om te kijken. Ze waren zeer opgetogen en wezen naar iets in de verte. Ze naderden land.

De volgende dag lag het schip stil. De gevangenen lagen

weer geketend in het ruim, toen het luik openging en ze naar het dek moesten. Kofi had al begrepen dat ze bij land waren. Maar welk land?

Er was nu een kleine boot langs zij en er waren nieuwe witten. De gevangenen moesten een voor een opstaan en gaan staan voor een vreemde witte man, die hen zorgvuldig bekeek. Daarna moesten ze weer naar het ruim en een poosje later voelden ze dat het schip weer schommelde. Enkele stakkers die hadden gehoopt dat er nu een einde aan het lijden zou komen, begonnen weer te kreunen en huilen. Het schommelen duurde niet lang, een paar uur later voelden ze dat het schip stillag. Beneden in het ruim hoorden ze aan de vliegende voetstappen op het dek dat er daar van alles gebeurde. Het luik werd opengegooid, ze moesten naar boven. Emmers water kregen ze over zich heen, emmers water gingen door het ruim en een paar witten begonnen de vloer schoon te schrobben. Een witte man had een mand met vruchten. Bij Kofi en nog een paar zwarten werden de handen uit de boeien gehaald; een witte man deed voor hoe ze op hun knieën door het ruim moesten gaan en met de vrucht over de planken van de vloer en de wanden wrijven. Nog meer emmers water gingen door het ruim. Iedere zwarte moest vervolgens over het eigen lichaam wrijven met een opengesneden vrucht en dan op het dek neerhurken.

Verbaasd keek Kofi naar de omgeving. Ze waren aan een kade; grote witte gebouwen stonden er langs en op de kade zelf zag hij mensen lopen, witte mensen, zwarte mensen, bruine mensen. Wat een lawaai, geraas van karren, geroep van stemmen. Waar waren ze? Hij begreep dat hij onmogelijk in de buurt van zijn eigen land kon zijn, het schip had immers wekenlang gevaren.

Toen het middag was en de zon onderging, werd het op de kade stil. Ze kregen voeding en water. Het eten zag er anders uit; geen gekookte bonen of gort maar gekookte wortels die hij ook kende, groenten en een stukje zoute vis. Daarna gaf de grote witte baas aan iedereen een stuk textiel. De mannen kre-

gen net zoiets als wat de witten zelf hadden en een witte man deed voor hoe ze die moesten aandoen. Ze gingen van de boot af; achter elkaar moesten ze lopen, twee witte mannen met vuurstokken voor, twee witte mannen erachter, langs de rij aan elke kant een witte man met een zweep.

Ze liepen door straten met aan weerskanten grote gebouwen met gaten in de muren en lappen stof. Soms passeerden ze mensen die hen nakeken. Kofi merkte op dat het witte mensen waren, die altijd gevolgd werden door een of meer zwarte.

De zwarten hadden bijna altijd iets in de hand. Soms zag Kofi in de gaten van de gebouwen witte of bruine mensen staan die naar hen keken.

Ze liepen wel een uur lang, waren toen weer bij de kade en gingen op het schip. Ze hoefden niet in het ruim, maar werden op het dek vastgemaakt totdat het helemaal donker was en de witte baas beval dat ze in het ruim moesten gaan liggen. Iedere dag moesten ze emmers water uit de rivier halen en zich daarmee wassen en de kapitein beval de vrouwen om de haren te kammen en te vlechten. Na ongeveer een week kregen ze olie om hun lichaam en het haar mee in te smeren en ze gingen aan wal. Ze werden gebracht naar een open ruimte waar heel wat mensen bij elkaar stonden. Een witte man gevolgd door een bruine, een zwarte en een naakte zwarte jongen, ging eerst bij de witte baas praten, waarna hij langzaam langs de groep begon te lopen. Hij wees elke keer op een zwarte. Die moest naar voren komen, werd van alle kanten bekeken, moest zijn mond open doen, zijn armen en handen tonen en wanneer de witte man goedkeurend knikte, moest de zwarte aan een kant gaan staan. Kofi was een van hen. Zo pikte de witte man er acht uit, zes mannen, twee vrouwen, een met een meisje van een jaar of zes en de andere met een kindje op de arm.

De bruine mannen deden touwen om de armen en benen van deze acht mensen en beduiden dat ze met hen moesten meelopen. De groep moest stilhouden bij een groot gebouw, daar ging de witte man naar binnen. Aan de zijkant in de muur

werd een deur geopend. Zo kwamen ze op een kleine binnenplaats, aan de achterkant was een lang laag gebouw waar veel zwarte mensen zaten en kinderen rondrenden. Daar konden ze gaan zitten; na een poosje kregen ze eten en drinken.

Kofi keek naar de mensen, ze praatten en lachten met elkaar, een vrouw stond aan een tobbe kleren te wassen, een andere bezemde over de grond. Hij zag twee mannen samen aan iets werken, een oude man rookte rustig een pijpje. De mensen waren zwart maar ze zagen er niet opgejaagd of angstig uit; hij had niet de indruk dat ze gevangenen waren. Ze deden wat ze kennelijk gewoon waren te doen en ze zagen er ook goed doorvoed uit. Kofi begreep er niets van.

's Avonds moesten ze in een kamertje gaan slapen. De volgende ochtend werden ze gewekt; ze kregen een kom warme drank en een stuk brood. Vervolgens werden ze weer aan de touwen vastgemaakt en moesten ze meelopen. Nu zag Kofi dat er naast de witte man een witte vrouw meeliep. Het was de eerste keer dat hij een witte vrouw zag en hij vond haar afschuwelijk. De vrouw keek nauwelijks naar hen, liep al pratend naast de man, af en toe riep ze iets tegen een zwarte vrouw die vlak achter haar liep met een mand op het hoofd. Aan de kade gingen ze in een kleine boot, de witte man en vrouw ging in het midden onder een dakje zitten, de zwarte vrouw met de mand vlak voor hen. De zwarte vrouwen met kinderen moesten voor in de boot zitten, achter de roeiers, de mannen allemaal achter in de boot.

De boot werd geroeid door tien roeiers; tot Kofi's verbazing zongen die voortdurend tijdens de tocht. Ze passeerden steeds landerijen waar grote gebouwen stonden en waar soms iemand aan de waterkant naar de boot zwaaide. Na een paar uur meerde de boot aan een steiger en moesten ze eruit. Kofi zag een groot gebouw, waar de man en de vrouw naar binnen gingen. Hij en de anderen werden gebracht naar een pleintje waaromheen hutjes stonden. Bij alle hutjes waren zwarte mensen en kinderen. Kofi keek naar de mensen die samen met hem aan

een touw waren gebonden. Een van hen was de jongeman die in het schip dicht bij hem gelegen had. Hij keek ook naar Kofi en maakte een gebaar alsof hij wilde vragen wat dat te betekenen had, maar Kofi wist het niet. De nieuwelingen die dachten dat dit het einde van hun reis was, merkten dat dit niet zo was, want de volgende ochtend gingen ze verder in de boot. Toen ze daarna aanmerden, kwamen er heel wat zwarten aangerend en iedereen hielp spullen uit de boot aan de wal dragen. Een andere witte man kwam naar de nieuwelingen toe, bekeek ze van top tot teen, liet ze om en om draaien, knikte eens en gaf een bevel aan de bruine man, die weer iets tegen twee zwarten zei. Die namen hen mee naar een plaats als een klein dorpje waar heel wat hutjes bij elkaar stonden. Een zwarte riep wat, daarop kwam telkens iemand naar voren en kreeg een nieuwe het teken om met diegene mee te gaan. Kofi moest mee met een man, die hem meewarig aankeek en een heleboel vertelde waar Kofi niets van verstond.

Een paar dagen later begreep Kofi heel goed wat de bedoeling was. Ze waren hiernaartoe gebracht om te dienen als een soort werkdier. Hij moest 's morgens naar een zwarte in een loods, die hem allerlei werkjes gaf. Hij zag een groep zwarten 's morgens vertrekken en 's avonds terugkomen en begreep dat die er gens werkten.

Na een dag of vijf kwam de bruine man hem en de andere nieuwelingen halen. Hij werd naar de witte man gebracht, die op zijn veranda zat. Kofi zag vuur en zag dat de andere witte man iets in de hand hield. Hij begreep meteen dat ze weer gebrandmerkt zouden worden en gromde van woede maar voordat hij iets kon doen was hij al beetgepakt en werd het gloeiende ijzer aan de binnenkant van zijn schouder gedrukt. De andere nieuwelingen schreeuwden, de vrouwen huilden, maar Kofi gaf geen kik. Hij wilde de ellendelingen dat genoeg niet gunnen. De witte man keek ze een voor een aan en zei iets. Dat moesten ze herhalen. De man wees op de jongeman naast Kofi en zei: 'Plato.' De jongen keek hem aan en zei niet Plato; hij

schudde ontkennend zijn hoofd en zei: 'Obeni.' Weer zei de witte man: 'Plato', en de jongeman herhaalde: 'Obeni.' Direct daarna kreeg hij van een zwarte een zweepslag en die beet hem toe: 'Plato.' De jongeman zei toen niets meer maar gromde binnensmonds.

Toen keek de man naar Kofi en zei: 'Cicero.' Kofi boog het hoofd en mompelde: 'Cicero.'

Daarna werden ze weggebracht. In een van de huisjes was een oude vrouw die op kinderen paste en ze 's middags te eten gaf. Van die vrouw kregen de nieuwelingen wat gekookte aardvruchten en een stukje zoute vis in een kalebas. Na een week hoorde Kofi op een ochtend de opzichter roepen: 'Cicero.' Hij moest mee naar de velden; daar kreeg hij de steel van een schop in zijn hand geduwd en een man deed het hem voor hoe hij moest graven. Hij begon, het leek niet zo moeilijk, de schop in de grond steken en dan het zand op een hoop gooien. Hij deed het. Samen met hem werkten nog drie mannen met steekschoppen. Na een poosje had hij blaren in zijn handen, zijn rug deed pijn, zijn armen deden pijn. Hij stopte even en met een hand in zijn rug strekte hij zich. Meteen voelde hij een striemende zweepslag op zich neerkomen. Verontwaardigd gooide hij de schop neer en draaide zich om, klaar om de man die hem geslagen had te lijf te gaan. De basya keek hem grijnzend aan en zei: 'Da san, na feti yu wan feti'<sup>1</sup>. Een van de andere mannen greep zijn hand en zei: 'Kon brada, diki ba, diki'<sup>2</sup> en tegen de basya zei de man: 'Ke ba, a no gowenti etc.'<sup>3</sup>

Een andere hield Kofi de schop voor, die hij aanpakte waarop hij meteen verder werkte. Die avond was zijn rug als gebroken; een oudere man verbond zijn handen en zei dat hij het verband de komende tijd om zijn hand moest houden. De volgende dag ging het werk verder. Kofi had er geen flauw idee van waar hij aan werkte, veel later begreep hij dat ze een kanaal aan het graven waren.

Na een poosje was hij gewend aan het werk, zijn rug deed geen pijn meer en zijn handen waren van binnen vereelt. Hij

<sup>1</sup> Wat! Wil je me soms slaan?

<sup>2</sup> Kom broeder, graaf maar verder.

<sup>3</sup> Heb meelij, hij moet nog wennen.

had ook het ritme van de anderen overgenomen. Je werkte gestadig door maar je spande je niet al te hard in. De basya met de zweep in een hand en een houwer in de andere, stond er altijd bij. De zweep knalde vaak, eens ook over de rug van een vrouw, die in het veld werkte. Maar de andere vrouwen kwamen scheldend op de basya af en hij sloeg niet meer. Kofi zag ook dat niemand hard werkte, wanneer de man met de zweep zich had omgedraaid.

's Avonds zaten de mensen om een groot vuur en vertelden verhalen. Zo begreep Kofi langzamerhand dat hij een slaaf was op een koffieplantage. Hij begreep dat alle zwarten slaven waren en dat ze moesten werken voor de witten. Ze waren het eigendom van masra Bleij, eigenaar van plantage Bleijenburg.

In dit land hadden alle witte mensen, bakra's, zwarte slaven die voor hen werkten en over wie ze de baas waren. Slaven hadden geen rechten, bakra's hadden alle rechten.

Veel van de verhalen gingen over de bosnegers. Weggelopen slaven verzamelden zich in het bos en werden de geduchte businengre's<sup>1</sup> waar de bakra's zo bang van waren. Kofi vroeg zich af waarom niet alle slaven wegliepen en zich aansloten bij die bosnegers. Als ze dat deden konden de bakra's niets meer en dan konden zij alle bakra's overheersen. Maar later begreep hij dat er ook soldaten waren. Soldaten waren witte mannen, die speciaal uit bakraland waren gekomen om jacht te maken op de bosnegers. Die soldaten konden eigenlijk niet veel, maar ze hadden geweren en daarom moesten de bosnegers echt wel oppassen. De vertellers hadden het vaak over de wijze waarop de bosnegers de soldaten te slim af waren en in hindernissen lieten lopen. Dan lachte iedereen smakelijk en ze gingen slapen met het gevoel dat het ooit zou lukken. Eens zouden de zwarten de bakra's overheersen en dan zouden de rollen omkeren.

Soms kon Kofi 's nachts niet slapen; dan lag hij te draaien en te zuchten op het matje. Om de vier andere mannen in het hutje niet te storen, sloop hij naar de deur, opende die en ging

<sup>1</sup> Bosnegers.

buiten de hut zitten. Meer dan eens dacht hij eraan te vluchten in zo'n nacht, maar hij wist niet welke kant hij op zou moeten om de businengre's te vinden en hij had al gezien hoe gepakte weglopers werden gestraft. Hij zou wel vluchten, niet zomaar echter, hij mocht niet gepakt worden.

Wanneer hij daar bij het hutje zat, dacht hij aan zijn geboortedorp in Afrika, aan zijn familie, aan zijn vrienden. Hij wist dat hij ze nooit meer terug zou zien. Was dit zijn lot, vroeg hij zich af. Waarom hadden de goden dit leven voor hem uitgezocht? Wat een vreemd leven, wat een vreemd lot.

In het slavendorp woonden in de eerste huisjes de vrouwen die overdag in het huis werkten. Hij zag ze zelden, maar op een zondagmiddag toen de veldslaven niet hoefden te werken, zat hij aan de waterkant en kwam een jonge huisslavin naast hem staan. Een oudere vrouw kwam aangelopen en riep: 'Afi'.

De jonge vrouw draaide zich om en antwoordde: 'Ja, m'ma, m'e kon.'<sup>1</sup>

Verbaasd keek Kofi op. Die vrouw heette Afi. Zou ze misschien iemand zijn van zijn stam? Want Afi was de naam voor meisjes op vrijdag geboren, net als zijn naam Kofi voor op vrijdag geboren jongens was.

Hij sprak haar aan in de taal van zijn dorp maar toen ze hem heel vragend en verwonderd aankeek, begreep hij dat ze hem niet verstond. 'Afi?' vroeg hij toen.

De vrouw keek hem lachend aan en zei: 'Ja, mi na Afi, sa yu wani?'<sup>2</sup>

'Mi na Kofi,'<sup>3</sup> zei hij.

De oudere vrouw was ondertussen ook bij de waterkant gekomen. De jonge vrouw zei tegen haar: 'A man disi nen Kofi.'<sup>4</sup>

'Eh eh, na wan Kofi,'<sup>5</sup> zei de oude vrouw lachend en al prattend liepen beiden weg, de jonge vrouw draaide zich nog even om en knikte naar hem. Kofi keek ze verbaasd na.

Een jaar later wist Kofi veel meer. Hij sprak de taal van de andere zwarten, hij had nieuwe slaven zien komen, hij had zweep-

<sup>1</sup> Ja ma, ik kom.

<sup>2</sup> Ja, ik ben Afi. Wat wil je?

<sup>3</sup> Ik ben Kofi.

<sup>4</sup> Deze man heet Kofi.

<sup>5</sup> Nou, nou, een Kofi.



slagen gekregen. Hij had meegemaakt dat twee slaven beschuldigd waren van diefstal en waren gestraft met het afsnijden van een oor. Hij was bevriend geraakt met Plato, die zich Obeni bleef noemen, zoals hij zichzelf ook Kofi noemde. Wat hem het meest interesseerde, waren de verhalen van de bosnegers. Hij kreeg er niet genoeg van te luisteren naar verhalen over de dappere weglopers, die een plantage hadden aangevallen, van alles hadden gestolen, slavinnen en andere slaven hadden meege-lokt, de gebouwen in brand hadden gestoken, de plantage-eigenaar hadden vermoord.

Afi zag hij geregeld, ze kwam vaak bij hem zitten om een praatje te maken. Toen hij zich wat verstaanbaar kon maken, had hij gevraagd of ze ook van ver was gekomen, gebracht met een boot. Ze had lachend haar hoofd geschud en had verteld dat ze op de plantage was geboren. Ook haar moeder was op de plantage geboren. De masra gaf een naam aan alle pasgeboren baby's, maar toen zij was geboren was de masra er niet en haar moeder had haar Afi genoemd. Ze had zelf ook een dochtertje, dat had de masra wel een naam gegeven. Ze heette Bella. Op een dag zag Kofi dat kind. Hij schrok en nam zich voor voorzichtig te zijn met Afi. Het kind was bruin met zacht krullend haar en hij begreep meteen dat ze dat kind met een witte moest hebben gekregen.

Van zijn voornemen om voorzichtig te zijn, kwam niets terecht want Afi bleef hem opzoeken en verleidelijk doen alsof ze iets uitlokte. Nu had hij al een paar keer met haar geslapen; maar hij wilde niet intiem worden, hij wilde met niemand intiem worden.

Kofi verlangde hevig naar een overval van de bosnegers op Bleijenburg. Als er een overval was, zou hij zich direct aansluiten bij de busikondresma<sup>1</sup>. Hij wilde weg van de plantage, hij wilde niet werken voor witten, hij wilde geen zweepslagen krijgen, hij wilde geen slaaf zijn. Liever, veel liever, had hij een moeilijk maar vrij leven in het bos.

Hij zou vluchten, hij zou weglopen. Op een dag, toen hij en

<sup>1</sup> Boslandbewoners.

Obeni naast elkaar werkten, zei Obeni: 'Kofi, m'o lowe.'<sup>1</sup> Even keek hij Obeni aan en fluisterde toen: 'Mi tu.'<sup>2</sup>

Vanaf die dag maakten ze plannen en fluisterden af en toe met elkaar. Ze deden hun best om geen argwaan te wekken, want ze wilden niet verraden worden.

Op een zondag vroegen Kofi en Obeni toestemming om te gaan vissen. Met een kleine korjaal voeren ze een eindje verder de rivier op en gooiden netten uit. Een paar uur later was de korjaal nergens meer te zien, ook Kofi en Obeni niet.

Ze waren een klein kreekje opgevaren. Toen ze niet verder konden varen omdat het kreekje een smal stroompje werd, verstopten ze de korjaal onder struiken en gingen te voet verder. Ze wisten niet waar ze naartoe gingen, maar ze wisten dat bosnegers diep in het bos, boven de watervallen hun kampjes hadden. Ze zouden ze wel vinden. Ze hadden een houwer en messen bij zich; ze maakten vuur en roosterden de vissen. Ze begrepen dat ze naar het zuiden moesten, ze keken naar de zon en bepaalden hun weg. Een week waren ze onderweg, toen ze op een dag geritsel van struiken en stemmen hoorden. Geschrokken verstopten ze zich en zagen drie zwarten die achter elkaar liepen. Ze begrepen dat het ook weglopers waren. Obeni kwam uit zijn schuilplaats en zei: 'Loweman, pe ye go, mi na loweman tu.'<sup>3</sup>

De mannen keken hem aan, eentje zei: 'Efu na lei y'e lei, m'o kiri yu.'<sup>4</sup>

Toen kwam ook Kofi tevoorschijn en zei: 'A n'e lei.'<sup>5</sup>

De mannen hadden wat cassave bij zich; ze roosterden die in een vuur, bleven nog lang bij het vuur zitten en vertelden elkaar over de verschrikkingen die ze hadden doorstaan. Een van de drie mannen was een nieuweling, net als Kofi en Obeni slechts een paar maanden geleden aangekomen, eentje was er al twee jaar en de derde, een oudere man, was geboren op de plantage die ze ontvlucht waren.

'Fa yu sabi pe yu mus go?'<sup>6</sup> vroeg Kofi.

'Luku na pasi,'<sup>7</sup> zei de oudere. Kofi en Obeni begrepen hem niet.

<sup>1</sup> Kofi, ik ga vluchten.

<sup>2</sup> Ik ook!

<sup>3</sup> Wegloper, waar ga je naartoe? Ik ben ook een wegloper.

<sup>4</sup> Als je liegt, vermoord ik je.

<sup>5</sup> Hij liegt niet.

<sup>6</sup> Hoe weet je waar je heen moet?

<sup>7</sup> Kijk naar de weg.



De volgende dag liet de man zien wat de pasi was. Bij een boom liet hij ze kijken naar de kant met mos aan de stam, in het mos was er een klein driehoekje schoongekrabd, heel klein als een vingerkootje. Twee bomen verder was weer een driehoekje schoon in het mos, dan weer en zo verder. Temidden van duizenden bomen kon je op die manier de weg vinden.

Kofi voelde zich opgelucht. Een bosnegerdorp kon niet ver zijn.

Het spoor volgend kwamen ze op het eind van de middag bij een echt pad, dat naar een kreekje leidde en ze besloten een bad te nemen.

Opeens hoorden ze stemmen, geritsel en het geluid van vele voetstappen.

'Surdati,'<sup>1</sup> fluisterde Obeni.

'Go kibri,'<sup>2</sup> hijgde een van de mannen. Kofi knielde neer in het struikgewas vlak bij de waterkant. Twee van de anderen klommen in een boom, Obeni en de vijfde man verstopten zich achter bomen.

Ze zagen de soldaten sjokkend in een lange rij aankomen. Niet ver van de plaats waar Kofi en de anderen verstopt waren, hield de groep halt. Een man riep iets. Tot zijn grote schrik zag Kofi dat de soldaten zich klaarmaakten om daar vlakbij hun kamp op te slaan. Rugzakken werden neergegooid, soldaten gingen zitten en deden hun laarzen uit. Kofi zag zwarten die kisten en manden op hun hoofd hadden gedragen, helpen met het opzetten van kampjes en maken van vuurtjes.

Toen het donker was, sloop Kofi voorzichtig uit zijn schuilplaats en ging naar de anderen die zich een eind verder verstopt hadden. Kofi en Obeni wilden snel weggaan van die plaats maar de andere mannen zeiden dat ze moesten wachten. 's Nachts als de soldaten sliepen moesten ze proberen een of twee geweren te bemachtigen. Doodstil, in het donker wachtten ze! Vanaf hun schuilplaats hielden ze de soldaten in 't oog. Ze zagen wel niet veel, maar bij het schijnsel van de vuren die aan weerszijden van het kamp waren, konden ze de mannen zien bewegen.

<sup>1</sup> Soldaten.

<sup>2</sup> Verstop je.

'Blakaman de nanga den,'<sup>1</sup> zei Kofi.

'Ja, katibo de na surdati tu,'<sup>2</sup> fluisterde de oude man.

Omstreeks middernacht sliepen de soldaten, bij elk vuur zat een soldaat die de wacht hield. Een keek steeds om zich heen maar de andere dommelde af en toe in. Opeens kreeg die van achteren een slag op zijn hoofd; zonder een geluid te geven, viel hij bewegingloos neer.

Een paar uur later waren de vijf mannen een eind verder. Toen het licht werd, bewonderden ze het geweer; ze grinnikten bij de gedachte hoe de soldaat waarschijnlijk was bijgekomen om dan te ontdekken dat zijn geweer verdwenen was. Toen Obeni ook nog een grote vogel neerschoot, waren ze uitgelaten van blijdschap. Ze maakten de vogel schoon en roosterden die in het vuur. Ze realiseerden zich niet dat het schot en de rook van het vuur ze hadden verraden, want terwijl ze aan 't eten waren, letten ze niet op en opeens waren ze omsingeld door een groepje soldaten.

Een van de zwarten wilde weggrennen, maar hij werd meteen neergeschoten. Een soldaat knielde bij hem neer, terwijl twee soldaten de andere mannen onder schot hielden. De soldaat schopte tegen het bloedende lichaam van de man, die nog even rochelde en vervolgens de geest gaf. De soldaat die geschoten had, sneed met een scherp mes een hand van de dode af en maakte die hand aan zijn broekriem vast. De handen van Kofi, Obeni en de andere twee mannen werden geboeid, de soldaten maakten hun voeten met touwen aan elkaar vast, vervolgens moesten de gevangenen lopen. Naast elke wegloper liep een soldaat met het geweer in de aanslag.

Na een paar uur kwamen ze bij een groot kamp. Er werd gejuicht toen de soldaten met de gevangenen in het kamp arriveerden. Ze werden omringd door soldaten die van alles riepen. Hoewel Kofi niet verstond wat ze zeiden, begreep hij dat de vangst een geweldige prestatie werd gevonden.

Nu is alles verloren, dacht Kofi. Werden ze nu vermoord? Hij hoopte dat dat vlug en snel zou gebeuren. Maar het zag er

<sup>1</sup> Er zijn zwarten bij hen.

<sup>2</sup> Ja, er zijn ook slaven bij de soldaten.

niet naar uit dat de soldaten dat van plan waren, want ze spraken lang met elkaar in de taal van de bakra's. Kofi hoorde het woord 'fort' en begreep dat ze hen naar de stad zouden brengen. In de stad zouden ze zeker aan de galg komen. Het kon hem niets schelen. Ze mochten hem gerust ophangen, hij hoopte alleen dat hij vlug zou sterven en dat hij niet langdurig gemarteld zou worden.

Zes dagen trokken ze door het oerwoud, handen en voeten aan touwen gebonden, aldoor bewaakt door soldaten met het geweer schietklaar. Toen ze in de stad kwamen, liepen mensen uit hun huis om de gevangenen weglopers te zien. Van alles werd geroepen, sommige blanken spuwden hen zelfs in 't gezicht. Omringd door een grote groep mensen van alle kleuren kwamen de vier bij het fort aan, waar ze in een kleine cel werden opgesloten.

Iedere ochtend verwachtte Kofi dat ze naar de galg gebracht zouden worden, maar het duurde wel tien dagen voordat ze uit de cel werden gehaald. Ze werden op de binnenplaats gebracht. Tot zijn verbazing zag hij dat daar masra Bleij stond te praten met een paar soldaten. Toen masra Bleij de gevangenen zag, liep hij langzaam naar hen toe en keek ze doordringend aan. Kofi en Obeni lieten het hoofd hangen want ze wisten dat een slaaf de meester niet mocht aankijken en de ogen moest neerslaan.

Masra Bleij liep om de vier mannen heen, keek naar het brandmerk en zei: 'Ja, deze twee zijn van mij; zoutwaternegers!'

'Wat zal het zijn? Een oor, achillespees?' vroeg een van de soldaten.

'Nee, ze moeten het voor eens en altijd afleren,' zei masra Bleij. 'Een been, hm ja een been, onder de knie.'

Masra Bleij liep daarna met een andere blanke weg en keek niet meer naar zijn bezit. Hij had met de soldaat in de taal van de bakra's gesproken en Kofi had niet verstaan wat hij had gezegd. Toen kwam een andere soldaat en die beduidde Kofi en Obeni dat ze tegen de muur op de grond moesten gaan zitten. Dat deden ze en ze wachtten.

Kofi was blij met de frisse lucht; hij dutte even weg. Maar toen voelde hij opeens hoe iemand het touw om zijn voeten losmaakte. Hij opende zijn ogen en zag een soldaat geknield aan zijn voet en drie andere om hem heen. Opeens haalde een van de mannen uit met een bijl en zonder een woord te zeggen, hakte hij Kofi's been vlak onder de knie af.

Kofi hoorde een doordringende gil. Die gil kwam niet van hem, maar van Obeni. Hij keek even opzij en zag hoe Obeni schopte en sloeg en gilde, gilde!

De soldaten grepen hem vast en gaven hem stompen tegen zijn hoofd. Kofi keek naar Obeni's benen; die waren er beide nog.

Verbijsterd keek Kofi naar zijn eigen benen. Hij voelde geen pijn, hij voelde niets, het was alsof dat been en die voet opeens een eigen leven waren gaan leiden en zomaar daar apart lagen. Dat was met zijn hele lichaam zo. Hij voelde alsof dat lichaam niet meer van hem was, alsof hij buiten zijn eigen lichaam was en keek naar een man die op de grond zat en met zijn armen gespreide staarde naar een stuk been dat naast hem lag. Uit de stomp vloeide bloed, veel bloed.

Als ze zeggen dat ik het moet schoonmaken, dan kan ik dat niet, dacht Kofi.

Ik kan dat niet, want ik zal niet kunnen staan, ik heb maar één been. Hij hoorde naast zich een doffe bons en begreep dat ze bij Obeni ook een been hadden afgehakt. Even keek hij opzij; Obeni was flauwgevallen. Dat is het beste, dacht Kofi. Kon ik ook maar flauwvallen.

De soldaten waren klaar met hun werk en liepen weg. Even later kwam er een terug met een kalebas water, die hij over Obeni wilde gooien, maar de andere soldaat zei: 'Doe maar niet! Die kerel is beter af zo!'

Kofi zat stil. Hij begon pijn te voelen, hevige pijn, maar de pijn in zijn binnenste was erger. Zijn borst gloeide zo dat hij het gevoel kreeg dat die zou openbarsten. Hij slaakte een diepe zucht en trok van zijn andere been zijn knie op. Met zijn hoofd

in zijn handen steunend op de knie van het been dat hij nog had, zat hij een hele poos. De soldaten liepen langs hem heen en centje maakte de opmerking: 'Dat's een taaie, hij heeft geen kik gegeven.'

Na een poos kwamen twee slaven, de een had een kalebas in de hand en de andere had een grote witte lap die hij in repen scheurde. Hij smeerde iets op de stomp onder Kofi's knie en bond het af. Vervolgens pakten de mannen Kofi onder zijn armen en sleurden hem zittend naar de cel terug. Obeni die nog steeds bewusteloos was, werd bij de armen over de grond naar de cel gesleept.

Een poos later kwam Obeni bij. Hij lichtte zijn hoofd op, keek naar zijn been en begon zachtjes te huilen. Kofi wilde hem troosten, maar hij wist niet wat hij moest zeggen. Hoe kon hij hem troosten bij zo'n ellendig lot? Waarom, waarom hadden ze zo'n ellendig lot?

Twee weken later waren ze terug op de plantage. Kofi kon met een kruk al voorzichtig enkele passen doen, maar Obeni niet. Bij hem was de wond gaan ontsteken en hij kreeg koorts. Drie dagen lag hij ijlend op de vloer van zijn hutje. Hij sprak in een taal die niemand verstond en schreeuwde soms. Kofi probeerde hem te verzorgen, gaf hem af en toe een kalebas fris water en probeerde hem koelte toe te waaien. De dresineger<sup>1</sup> kwam kijken en schudde zijn hoofd. In de nacht overleed Obeni; de volgende ochtend werd hij in een kuil achter in het bos begraven.

Mismoedig zat Kofi voor de deur van zijn hutje.

Afi kwam naast hem zitten, ze streelde zijn hand en zei: 'Ke bah, ke.'<sup>2</sup>

Kofi zweeg lange tijd, maar ten slotte zei hij: 'Now na mi e wakti dede.'<sup>3</sup>

'Yu no musu dede, noso a pikin n'o habi t'ta,'<sup>4</sup> zei Afi zachtjes.

'Sortu pikin?'<sup>5</sup> vroeg Kofi nors.

'A pikin disi,' zei Afi en wees op haar buik. 'Yu pikin.'<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Geneesneger.

<sup>2</sup> Och, och.

<sup>3</sup> Nu wacht ook ik op de dood.

<sup>4</sup> Je moet niet sterven, anders heeft het kind geen vader.

<sup>5</sup> Welk kind?

<sup>6</sup> Dit kind, jouw kind.

Het leven op de plantage nam weer zijn gewone gang. Kofi was nu invalide, kon niet meer als delver werken. Hij moest zich aanmelden in de timmerloods. Hij kon niet timmeren maar Kwasi was daar de baas en die leerde hem langzaam alles. Eerst moest hij geschaafd hout schuren, dat kon hij al zittend doen, later leerde hij ook schaven en zagen. Na een jaar kende hij het werk heel goed en kon hij elke opdracht uitvoeren. De hele dag zat hij op een hoge houten bank en maakte vensters, houten bakken, kozijnen, banken, tafels en nog veel meer.

Lopen deed hij met een houten kruk die hij in zijn linkeroksel hield.

Hij probeerde zo weinig mogelijk te kijken naar zijn linkerbeen dat onder zijn knie ophield. Als hij keek, voelde hij woede in zich opkomen maar hij stond zichzelf niet toe boos te worden. Hij had zich aangeleerd emoties uit te schakelen. Je moest niets voelen, dat was het beste. Als je niets voelde, had je geen plezier, maar ook geen pijn en verdriet.

Afi had een dochter gekregen. Toen het kind geboren was, had Amimba, Afi's moeder, hem geroepen en had hem even bij hen binnengelaten. Kofi had naar het gezichtje gekeken en had tegen zichzelf gezegd: ze zegt dat het mijn kind is, dus dit is mijn kind. Hij had gevraagd: 'Fa a nen?'<sup>1</sup> Amimba had de schouders opgehaald en had geantwoord: 'Mi no sabi, masra sa gi wan nen.'<sup>2</sup>

De masra noemde het kind 'Jansje'. Een afschuwelijke naam, vond Kofi. Hij kon die naam niet eens uitspreken; daarom noemde hij zijn dochter nooit anders dan 'pikin'.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Hoe heet ze?

<sup>2</sup> Ik weet niet, masra zal het een naam geven.

<sup>3</sup> Kind.

Drie jaren gingen zo voorbij. Drie jaren waarin de aanvallen van de marrons steeds frequenter en ook gewelddadiger werden. Er ging geen week voorbij of je hoorde dat er een plantage was aangevallen, dat er was geroofd, dat blanken waren vermoord of gevlucht. Overvallen waren het gesprek van de dag. De kolonisten waren bang. Als het zo doorging zou het hele land nog eens in handen van die ellendige marrons komen. Dat was mogelijk, want het was gebeurd in Berbice, iedereen wist het. Er kwamen honderden militairen uit Europa, gezonden door de Sociëteit. Maar al die blanke jongens en mannen met geweren waren toch niet in staat om die marrons te pakken of ze uit te roeien. Integendeel, iedere keer kon je weer horen hoe militairen in de val waren gelokt door marrons en hoe ze waren overvallen en beroofd van geweren en voeding.

Op sommige plantages werden de hutjes 's nachts op slot gedaan en was het de slaven verboden om 's avonds bij elkaar te zitten praten omdat de plantage-eigenaren wisten dat daar plannen gesmeed werden over hoe ze de busikondresma's<sup>1</sup> zouden helpen of hoe ze zelf zouden weglopen en zich bij de marrons aansluiten.

Toch werd er verteld en werden berichten doorgegeven. De slaven op Bleijenburg wisten heel goed dat diverse groepen in het binnenland zich aaneen hadden gesloten en dat er nu een grote groep marrons onder leiding van Boni was die opereerde vanuit hun fort Boekoe. Drie nieuw aangekomen zoutwaternegers slaagden erin te vluchten toen ze nog maar twee maanden op de plantage waren. Er werd jacht op hen gemaakt, maar men vond ze niet. Twee jongens van een jaar of zestien vluchten ook, maar die werden al na een paar uur gepakt en kregen elk honderd zweepslagen, waarna hun opengeslagen huid werd ingesmeerd met zout en peper. De slaven wisten ook dat er in de stad een nieuwe gouverneur was. Granman<sup>2</sup> Nepveu was iemand die zijn hele leven in Suriname had gewoond, hij was geen nieuwkomer uit Holland, kende de situatie en had besloten dat je de bosnegers met negers moest gaan vangen.

<sup>1</sup> Busikondresma's.

<sup>2</sup> Granman.

Daarvoor kocht hij sterke slaven bij eigenaars, liet ze een korte opleiding volgen en stuurde dit 'Korps zwarte jagers' of 'Redi musu's'<sup>1</sup> zoals ze genoemd werden, met de militairen mee.

'Den sa law fu go sutu den eigi sma,'<sup>2</sup> zei menige slaaf, maar hij hoorde dan dat de redi musu die drie jaar trouw had gediend hiermee een manumissiebrief en een stuk grond had verworven.

Kofi hoorde al deze verhalen. Had hij zijn been nog maar, dacht hij vaak. De masra zou hem zeker verkocht hebben en dan had hij een redi musu kunnen worden. Hij wist wat hij gedaan zou hebben. Hij zou nooit vechten voor de bakra's en zich direct aansluiten bij Boni en de zijnen.

Op een dag hoorden de slaven dat de plantage Heerlijkheid was overvallen. Die plantage was op een uur varens afstand van Bleijenburg. Zover durfden de Boni's dus al te komen. De slaven keken elkaar glunderend aan en gaven geheime tekens door. Het zou lukken! De marrons zouden ten slotte in de stad zijn, maar voordat het zover was, zouden ze eerst op Bleijenburg komen.

Masra en misi Bleij en de kinderen stonden aan de waterkant en ze konden zien hoe de boot van Heerlijkheid langsvaart. De eigenaar bracht zijn familie naar de stad, want het was niet meer veilig aan de Boven Commewijne. Masra Bleij besloot zijn vrouw en kinderen ook maar naar de stad te brengen. Hij nam een aantal slaven mee. Afi en haar dochter Bella, nog twee huisslavinnen. Hij liet de basya's bij zich komen, Kwasi van de timmerloods, twee mannen die in de koffiedrogerij werkten en vertelde hen dat zijn hoop op hen gevestigd was. Zij moesten de plantage beschermen als er iets zou gebeuren.

Nog heel lang zaten die avond de mensen bij het vuur te praten. Ze hadden gehoord hoe het gegaan was: De overval op Heerlijkheid was niet volledig gelukt; de marrons hadden veel meegenomen, maar de trouwe slaven hadden de brand in het magazijn en in het plantagehuis geblust. Opzichters hadden hulp gekregen van de burens, ze hadden geschoten waarna de marrons

<sup>1</sup> Roodmutsen.

<sup>2</sup> Ze zullen wel gek zijn om op hun eigen mensen te schieten.

waren gevlucht, gevolgd door enkele slaven en slavinnen.

Twee weken later kwam de familie Bleij terug. In de stad had de masra gehoord dat er een militaire post in de buurt kwam en de soldaten zouden helpen wanneer die ellendige zwarte duivels een plantage probeerden te beroven. De blanken moesten vooral niet laten zien dat ze bang waren, want dat zou de marrons alleen maar driester maken.

Nog geen maand later was er een overval op plantage Bleijenburg. Ze kwamen vanuit het bos aan de achterkant. Een paar slavinnen kwamen uit het veld gerend al roepende: 'Businengre e kon, businengre e kon.'<sup>1</sup>

Kofi voelde zich opgewonden. Hij liep naar buiten, zag de mannen en vrouwen door het dorp rennen, hij zag ook hoe een paar slaven met gevulde zakken de velden in renden. Die gaan naar de marrons, dacht hij; ik ga ook. Hij hinkte op zijn kruk de velden in, maar kwam slechts langzaam vooruit. Een oude man kwam hem tegemoet en vroeg: 'Pe yu dati e go? Businengre no wani malengre. A betre yu tan dya; luku surdati e kon.'<sup>2</sup>

Inderdaad renden vier soldaten met het geweer in de aanslag, hem even later voorbij. Mismoedig draaide Kofi zich om en hinkte terug. Die man had gelijk. Wat voor nut kon hij nu hebben voor de marrons? Hij was waardeloos, hij was een malengre!<sup>3</sup>

Later op de dag bleek dat twee slaven en een slavine verdwenen waren. Masra Bleij liet zijn slaven bij zich komen; ze kregen rum en een stuk textiel voor een pagni en de volgende dag mocht iedereen vrij zijn.

Kofi zat naast zijn huisje en staarde voor zich uit. Het hamerde in zijn hoofd: malengre, malengre. Hij voelde zich waardeloos.

Zijn dochttertje kwam even bij hem langs. Hij zag haar niet totdat ze hem aanraakte en zei: 'T'ta.'<sup>4</sup>

Hij keek haar lang aan en zei toen: 'Pikin, yu t'ta na malengre.'<sup>5</sup> Het kleine meisje begreep hem niet en herhaalde: 'Malengre?'

<sup>1</sup> De bosnegers komen.

<sup>2</sup> Waar ga jij naartoe? Bosnegers willen geen invaliden. Je doet er beter aan hier te blijven. Kijk, daar heb je de soldaten al.

<sup>3</sup> Gehandicapte, invalide.

<sup>4</sup> Vader.

<sup>5</sup> Kind, je vader is invalide.

Heviger werden de aanvallen van de marrons; maandenlang werd er over niets anders gesproken, de militairen probeerden ze te pakken, maar konden niet bij hun fort komen. Ze lagen soms dagenlang vlak bij Boekoe en konden horen hoe de Boni's binnen hun omheining dansten en zongen en hen bespotten.... Totdat het opeens wel lukte. De Boni's waren verslagen.

Met een list hadden militairen de weg naar het fort gevonden en Boekoe kunnen overmeesteren. Vele marrons werden gedood, het fort werd in brand gestoken, maar Boni zelf en de andere hoofdmannen hadden zich niet laten pakken. Die waren gevlucht en hielden zich ergens schuil.

Groot feest in Paramaribo. Plantage-eigenaren gingen met hun families naar de stad om in de kerk te danken en met de stadsmensen samen te lachen om de marrons die het onderpit hadden moeten delven.

Op Bleijenburg zat Kofi mismoedig op zijn houten bank en maakte kozijnen. Alles verviel weer in de oude routine.

De slaven werkten hard op het veld maar de koffieoogst mislukte. Op alle plantages hoorde men van mislukte oogst en de koffieprijzen in Europa stegen niet omdat er nog voldoende koffie van het vorig jaar was. Plantage-eigenaren hadden het moeilijk. De slaven merkten het ook. Ze moesten met minder mensen veel meer doen en er werd bezuinigd op hun voeding.

Er kwam een epidemie van gele koorts. In de stad en op de plantages stierven veel mensen. Ook op Bleijenburg stierven volwassenen en kinderen. Masra en misi Bleij hadden vijf kinderen, twee zoontjes van acht en vier jaar stierven bij deze epidemie. Daar waren de bakra's tenminste geen baas over, dacht Kofi. Ze konden bevelen tegen slaven schreeuwen, ze konden verbieden en gebieden maar over ziekte en dood hadden ze niets te zeggen.

Twee jaren gingen zo voorbij. Kofi was een zeer zwijgzaam man, die alleen met zijn dochttertje wel eens een woord wisselde. Ze kwam elke dag wel even bij hem praten en vertelde zelf

honderduit over haar eigen leven bij haar moeder Afi en haar grootmoeder Amimba. Ze speelde en vocht met haar broertjes, want Afi had nog drie keer een zoon gekregen waarvan een was overleden. Maar Kofi was niet de vader van die jongens, want hij had nooit meer naar een vrouw omgekeken. Ook met die gevoelens had hij afgerekend. Afi had al jaren een andere man, die op een naburige plantage woonde en haar geregeld kwam bezoeken.

In de timmerloods werkte Kofi geduldig en secuur. Hij maakte alles wat hem werd opgedragen. Als er niets te doen was, begon hij aan een stuk hout te snijden, maakte steeds meer mooie versieringen en werd zo een meester in het maken van houtsnijwerk. Hij had altijd wel een stuk hout in de hand. Hij sneed dierfiguren en voor zijn dochttertje soms een stukje speelgoed.

Op een middag zat Jansje naast haar vader; ze was nu vijf jaar. Kofi had haar net een houten pop gegeven en hij keek toe hoe het kind met een ernstig gezichtje een lapje stof om de pop bond.

'Pikin, yu gersi yu tanta,'<sup>1</sup> zei hij tegen haar.

'Sortu tanta?'<sup>2</sup> vroeg het kind verbaasd. Kofi vertelde haar van zijn familie, die hij nooit meer zou zien omdat hij geroofd was in een ver land en tegen zijn zin naar een andere plaats was gebracht. De plaats waar hij nu was met haar. Dit was helemaal nieuw voor Jansje. Had haar vader dus familie, een moeder, zusjes. Kon zij die ooit zien? Waarom niet? Waar was dat land dan en waarom konden ze er niet heen? Kofi tekende met een stokje in het zand twee strepen ver uit elkaar en legde uit dat je nooit van de ene streep bij de andere kon komen omdat er een groot water tussen was, zo groot was het water dat de boot er wel twee maanden over had gevaren. Hij zou zijn mensen nooit meer terugzien, de enige familie die hij had, dat was zij, zijn pikin. Hij zuchtte en zijn dochttertje streelde over zijn gezicht. Vanaf die dag sprak hij af en toe over het leven dat hij vroeger had in zijn eigen kondre<sup>3</sup> waar zwarte mensen gewoon

<sup>1</sup> Kind, je lijkt op je tante.

<sup>2</sup> Welke tante?

<sup>3</sup> Land.

vrij waren en geen slaven van witte mensen, die ze lieten werken en vaak mishandelden. Ergens gaf het hem voldoening om zijn dochttertje te kunnen uitleggen dat er nog een ander leven bestond voor zwarte mensen; een leven waar zwarten geen slaaf hoefden te zijn van blanken.

Kofi wist dat hij nooit meer zou kunnen vluchten. Obeni was dood, maar hij leefde nog. Waarvoor leefde hij, vroeg hij zich soms af en hij wist het antwoord niet. Het werk wat hij deed was niet zwaar. Hij haastte zich niet, hij werkte langzaam en goed. De baas in de timmerloods en ook de masra waardeerden zijn werk, vooral de versieringen die hij op alles maakte.

Hij hoorde dat de Boni's weer bij elkaar waren en doorgingen met aanvallen op de plantages, veel blanke soldaten waren nu in het land om een echte oorlog tegen de marrons te voeren. Dikwijls voer er een boot met soldaten voorbij en soms logeerden ze op de plantage. Verder was er op Bleijenburg wel iets te doen. Soms kregen de slaven toestemming voor een feest en dan waren ze twee dagen vrij.

De plantage-eigenaar had soms een feest waarvoor mensen uit de stad kwamen logeren en hun slaven meebrachten. Zo'n feest was de bruiloft van de dochter van masra en misi Bleij. Veel gasten kwamen uit de stad, de huisslavinnen moesten extra hard werken en na het officiële bruiloftsfeest mochten ook de slaven een eigen dansfeest hebben en de volgende dag vrij zijn. Daarna verhuisde de jonge misi. De mulattendochter van Afi, Bella, woonde al jaren in het grote plantagehuis en na het huwelijk ging zij met haar misi naar de stad.

Op een dag zei Kwasi tegen Kofi dat hij een mooie stoel moest maken, liefst een yarusustoel met koperwerk. De dochter van masra Bleij werd jarig; ze woonde nu al twee jaren in de stad, maar ze kwam haar verjaardag op de plantage vieren met haar man en haar kind. De oude masra en misi wilden hun dochter een extra mooi cadeau geven.

Kofi had nog nooit een yarusustoel gezien, hij wist niet wat



Kwasi bedoelde en zou zoiets dus niet kunnen maken. Die middag kwam masra Bleij naar de timmerloods, lang sprak hij met Kwasi, die daarna tegen Kofi zei dat hij met de masra moest meegaan. Masra Bleij ging naar het grote huis. Aan de achterzijde klom hij de stoep op en gebaarde dat Kofi hem moest volgen. Hij stond boven aan de stoep en keek toe hoe Kofi met veel moeite op zijn ene been en op de kruk de zes treden van de stenen stoep opklom. Boven op de achtergalerij wees de masra naar binnen. Dat daar was een yarusustoel.

Verbaasd keek Kofi naar binnen. Dit was de eerste keer dat hij het huis van binnen zag; hij was zelfs nooit in de buurt van het huis geweest en had zich wel eens afgevraagd wat die bakra's deden met zo'n groot gebouw. Nu zag hij een kamer vol meubels, allerlei stoelen en tafels, lampen, schilderijen aan de muur.

Verward schudde hij zijn hoofd. Moest hij dat allemaal maken? Dat kon hij niet.

'San masra wani dan?'<sup>1</sup> vroeg hij.

'Afi,' riep de masra en Afi kwam van ergens anders in het huis aangelopen.

'Tyari na yarususturu,'<sup>2</sup> beval de masra. Afi pakte een stoel op en bracht die naar de achtergalerij.

'Meki so wan,'<sup>3</sup> zei de masra.

Kofi raakte de stoel aan, bekeek hem van alle kanten, draaide hem om en om en streelde eens over het hout van de leuning.

'Ya masra,' zei hij en ging toen voorzichtig de zes treden weer af en naar de timmerloods terug.

Een paar dagen later werd het mooie hout gebracht voor de stoel en vanaf die dag werkte Kofi aan de stoel. Na twee weken was die af. Iedereen kwam in de timmerloods Kofi's stoel bewonderen.

Jansje was trots op haar vader. Dat had hij toch maar gemaakt. Ze ging naast hem staan en pakte zijn hand. 'Mi wan wan sturu tu,'<sup>4</sup> zei ze.

<sup>1</sup> Wat wil de masra?

<sup>2</sup> Breng de yarusustoel.

<sup>3</sup> Maak zo eentje.

<sup>4</sup> Ik wil ook zo'n stoel.

De grote mensen om haar heen begonnen te lachen en een vrouw zei:

'Mi pikin, wi na katibo. Katibo n'a sturu. Na bangi w'e sidon.'<sup>1</sup>

Kofi hoorde het. Hij merkte dat hij boos werd en hij wilde niet boos worden.

De stoel werd naar het grote huis gebracht, niet door Kofi zelf, dat was moeilijk met een hand die de kruk moest vasthouden. Kwasi bracht de stoel weg. Hij kwam terug en zei dat masra en misi tevreden waren.

Kofi zei niets; hij raapte van de grond een paar restjes van het mooie hout op. In zijn vrije tijd maakte hij een heel klein stoeltje voor zijn dochttertje. Toen hij het haar gaf, zei hij: 'Pikin, a winsi yu nanga mi na katibo, y'o kisi wan tru tru yarususturu.'<sup>2</sup>

Het was de dag van het feest. Alles op de plantage was van tevoren schoongemaakt en versierd. De huisslavinnen hadden vloeren geboend, koper en zilver gepoetst, bedden opgemaakt, de kokkinnen stonden in de keuken te koken, bakken en braden. Er kwamen wel tien boten uit de stad; de gasten logeerden in het grote huis en in het huis van de opzichter; de slaven waren bij andere slaven in het dorp.

De hele dag klonk er muziek uit het huis en was er gelach en gepraat. Overal liepen blanken en liepen slaven achter hen aan met parasols om hen tegen de zon te beschermen, met bladen waarop glazen en karaffen en borden met gebak.

Die avond vertelde Jansje aan haar vader dat Afi had gehoopt dat Bella ook zou zijn meegekomen, maar Bella was er niet bij. Ze was nu misi Bella, ze was geen slavin meer, ze was een vrije en ze woonde met haar witte masra in een groot huis in de stad.

'Mi wani si Bella, mi wani si mi s'sa. Mi wani tron wan misi tu,'<sup>3</sup> riep Jansje. Kofi keek naar zijn dochttertje, hij wilde eigenlijk zijn arm om haar heenslaan en tegen haar zeggen dat ze zulke verlangens niet moest hebben. Ze was katibo<sup>4</sup> en daarom moest ze niets verlangen. Als je niets verlangde,

<sup>1</sup> Mijn kind, wij zijn slaven. Slaven hebben geen stoelen, wij zitten op bankjes.

<sup>2</sup> Kind, ook al zijn we slaven, jij zal een echte yarusustoel krijgen.

<sup>3</sup> Ik wil Bella zien; ik wil mijn zus zien. Ik wil ook een misi worden.

<sup>4</sup> Slaaf.



kon je ook niet teleurgesteld worden. Hoe moest hij haar dat uitleggen?

Hij zei alleen maar: 'Yu a no yu s'sa. Misi Bella na malata. Yu na katibo.'<sup>1</sup>

Een paar dagen later kwam Afi bij zijn hutje. Ze ging naast hem zitten en zei opeens: 'A misi o gowe.'<sup>2</sup>

Kofi haalde zijn schouders op. Hij begreep niet waarom Afi hem dat kwam vertellen; het interesserde hem niet wat de misi deed.

'Y'o gowe nanga en,'<sup>3</sup> zei Afi toen.

Het mes waarmee Kofi sneed, schoot uit en verwondde zijn hand. Hij zag het niet, verbaasd keek hij naar Afi. Waar had ze het over?

Afi vertelde toen dat ze had gehoord hoe de dochter aan masra Bleij had gevraagd of de maker van de yarususturu met haar naar de stad kon gaan. Het was jammer om die man op de plantage te laten terwijl hij in de stad zo goed zou kunnen werken. Zij kon hem verhuren aan een meubelmaker. Het leven in de stad was erg duur, iedereen had het moeilijk. Een goede werkman bracht geld op en dat kon ze best gebruiken.

Kofi schudde zijn hoofd. Wat zou hij in de stad moeten. Maar Afi had het goed gehoord; de volgende ochtend zei de blanke opzichter dat Kofi niet naar de timmerloods hoefde gaan. Hij moest zich gereedhouden om naar de stad te gaan. De opzichter gaf hem een broek die hij moest aandoen en zei dat hij in zijn hutje zijn deken en zijn pagni's moest halen en aan de waterkant moest wachten.

Kofi ging naar zijn hutje en deed wat hem gezegd was. Hij keek even rond in de ruimte waar hij jarenlang had geslapen, op een bankje zag hij het scherpe houtsnijwerkmes dat hij zelf had gemaakt. Dat stopte hij in zijn broekzak. Terwijl hij naar de waterkant liep, keek hij of hij zijn dochter zag. Hij ging naar het hutje van haar grootmoeder en riep: 'Pikin, mi pikin.' Er kwam geen antwoord. Hij bedacht dat ze waarschijnlijk wel in het grote huis was, maar hij durfde niet daar te gaan roepen en

<sup>1</sup> Jij bent je zuster niet. Misi Bella is een mulattin; jij bent een slavin.

<sup>2</sup> De misi gaat weg.

<sup>3</sup> Jij gaat met haar mee.

hinkte langzaam naar de waterkant.

De boot werd al klaargemaakt; even later hielp een van de roeiers hem instappen en kort daarna voeren ze weg, zonder dat hij tegen zijn kind had kunnen zeggen: 'Adyosi pikin.'<sup>1</sup>

Vier jaar was Kofi nu in de stad. Hij woonde op het erf van masra en misi Dubonnet in de Gravenstraat. Daar deelde hij een kamertje met de slaaf Nestor die voor de paarden en het rijtuig zorgde en met Winst die net als Kofi een ambachtsslaaf was en overdag bij een blikslager in de Saramaccastraat werkte. Op het erf waren nog drie kamertjes waar de andere slaven en slavinnen woonden, want aan slaven hadden de Dubonnets negen volwassenen en vijf kinderen.

Kofi werkte bij een doodkistenmaker. Hij wist niet dat het de masra heel wat moeite had gekost om werk voor hem te vinden, toen ze hem naar de stad hadden gebracht. Masra Dubonnet had vrijwel meteen met een meubelmaker gesproken en had verteld dat hij een slaaf had die prachtige stoelen kon maken, maar de meubelmaker had zijn hoofd geschud en had gezegd dat de financiële situatie in het land zo moeilijk was, dat niemand eraan dacht meubels te laten maken. De masra had nog diverse timmerbedrijven geprobeerd, allemaal zonder succes. Toen was hij naar aannemers in de huizenbouw gegaan, ook daar had men geen werkman nodig, behalve een bedrijf waar een werkman gezocht werd om singles op het dak te leggen, maar dat was onmogelijk voor Kofi met één been. Eindelijk was het gelukt bij een doodkistenmaker, want die had altijd wel werk, zelfs bij moeilijke financiële omstandigheden.

Masra Lering, een mulat, werd Kofi's baas. Hij was de zoon van een militair en een slavin. De man had zijn zoon vrijgekocht, had hem een paar jaar school laten volgen en had hem toen bij een doodkistenmaker in dienst gedaan. Toen die stierf had zijn jonge assistent genoeg geld gespaard om het bedrijf over te nemen.

Het doodkistenbedrijf stond in de Weidestraat; er was een

<sup>1</sup> Dag kind.

erf met aan de voorkant het huis van masra Lering en daarnaast zijn bedrijf. Tussen de gebouwen lag er een brede doorgang naar het erf. Achter het bedrijf was een dak waaronder hout werd opgeslagen en achter het huis van de masra waren de gebruikelijke erfwoningen van de slaven. Toen de oude slaaf die altijd voor hem had gewerkt, was overleden, had masra Lering hulp nodig want hij had verder alleen nog een jonge slaaf die het werk niet kende en een kleine futuboi<sup>1</sup>, die de krullen opruimde en het erf moest schoonvegen.

Masra Lering werkte in de ochtenduren zelf ook mee. Hij was vanaf het begin heel tevreden over Kofi. Hij vond hem een ijverige werker, die geen tijd verbeuzelde met andere dingen en gebabbel. In feite sprak Kofi heel weinig; alleen wanneer hem iets gevraagd werd, antwoordde hij en zelfs dan zei hij niet meer dan het hoognodige. Iedere zaterdag kreeg Kofi drie gulden in een papiertje, het weekloon voor zes dagen werk. Dat gaf hij 's middags aan de misi of de masra en hij kreeg dan vijftig cent om zelf te houden. Een enkele keer kocht hij wat tabak of een stukje koek, maar meestal bewaarde hij het geld in de holte van zijn kruk. Dat was eigenlijk het enige privé-plekje dat hij had.

Het was een zeer eentonig leven wat Kofi had; om zes uur stond hij op, ruimde zijn matje op en ging de kippen voeren. Om zeven uur mocht hij bij Mina in de koekerom<sup>2</sup> een kalebas faya watra<sup>3</sup> en een stuk cassave halen. Als hij dat op had, ging hij langzaam naar de Weidestraat en begon daar te werken.

Een doodkist maken was niet moeilijk, vond hij. Hij maakte van tevoren de planken klaar die dienden om de kist in elkaar te zetten. Er waren standaardmaten van planken, die hij lang van tevoren gezaagd en geschaafd had. Als er een bestelling kwam, hoefde hij alleen maar de juiste planken te zoeken en de kist in elkaar te timmeren. Soms was er niet veel werk en Kofi was begonnen de deksels van de kisten te versieren met houtsnijwerk. Dit houtsnijwerk werd steeds fraaier en bezorgde baas Lering een goede naam.

<sup>1</sup> Loopjongen.

<sup>2</sup> Keuken.

<sup>3</sup> Warme drank.

Midden op de dag was er een half uurtje pauze. Masra Lering ging naar zijn huis, de twee jongens gingen naar de koekerom die naast de werkplaats was en een slavine bracht voor Kofi een kalebas met eten en een kan met water. Een heel enkele keer zag Kofi misi Lering en de kinderen. Op een middag, toen hij naar huis ging en door de negerdeur de straat op ging, zag hij misi Lering, die voor haar huis met een mulattin sprak. De andere misi zag er heel verzorgd uit met mooie kleren aan, een slavine stond achter haar en hield twee kleine lichtbruine kindjes bij de hand. Kofi keek heel bewust niet, liep zo snel hij kon weg, maar terwijl hij wegliep, dacht hij dat die vrouw iets bekends had. Meteen corrigeerde hij zichzelf; hij kende geen mensen. Hoe kon die vrouw iets bekends hebben? Opeens begreep hij het; dat was Bella! De dochter van Afi. Hij draaide zich om en keek. Hij had zich niet vergist, dat kon niemand anders zijn dan Bella.

Hij dacht aan zijn eigen dochttertje. Het was alsof hij haar weer hoorde zeggen: 'Mi wani tron wan misi tu.' Arme pikin. Hoe zou het met haar gaan? Zou hij haar ooit terugzien?

Masra Bleij overleed op Bleijenburg; de familie ging erheen voor de begrafenis. De andere dochter was ook al getrouwd en de zoon was ondertussen naar Nederland. Na een paar maanden hertrouwde misi Bleij met een militair en kwam in de stad wonen.

Ook in de stad hoorden de slaven over de aanvallen van marrons, die zich opnieuw hadden gegroepeerd. De hoofdmannen Baron en Joli Coeur werden gedood en toen dat bekend werd, gaf dit weer veel vreugde in de stad. Het werd ook bekend dat enkele stammen vrede hadden gesloten met het gouvernement en dat zij hadden beloofd nieuwe weglopers uit te leveren.

Kofi leerde ook de stad kennen; meestal ging hij direct van huis naar zijn werk en omgekeerd, maar soms werden de stadslaven opgeschrikt omdat er weer eens een paar slaven waren opgehangen. Weglopers werden gestraft, vermeende gifmengers werden gevierendeeld en hun hoofd werd als waarschu-



wing op een staak gestoken. Wanneer dat gebeurde, hinkte Kofi als door een vreemde macht gedreven naar Gongo Bitá, het galgenveld, waar de lichamen aan de galg bengelden of waar stokken in de grond stonden met een hoofd daarop gestoken. Minutenlang stond hij te kijken, tandenknarsend van de woede die hij in zich voelde branden, maar wetend dat hij aan zijn toestand toch niets kon veranderen, hinkte hij daarna mismoedig terug naar zijn kamertje op het erf van masra Dubonnet. Met in de ene hand zijn scherpe mesje en in de andere hand een stuk hout, keek hij voor zich uit zich afvragend waarom hij zo'n leven moest hebben. Nachtenlang lag hij wakker en om de anderen in het kamertje niet te storen, schoof hij op zijn achterwerk naar de deur en ging buiten op het bankje zitten. Hij keek naar de sterren en de maan en vroeg zich af of zijn familie en vrienden in zijn geboortedorp ver weg naar dezelfde hemel keken als hij. Na enkele dagen ebden langzaam de woede en verontwaardiging in hem weg en verviel hij weer in de doffe apathie die zijn levenshouding was geworden.

Op een ochtend werkte Kofi aan een doodkist voor het kindje van masra De Fonseca. Er stopte een rijtuig voor de deur. Twee blanke mannen stapten uit. Masra Lering haastte zich naar de mannen en begeleidde hen bijna buigend naar de werkplaats. Een man vertelde dat de granman<sup>1</sup> erg ziek was en waarschijnlijk zou sterven. Ze kwamen alvast een doodkist bestellen. Masra Lering zou een extra mooi exemplaar moeten leveren.

Kofi maakte eerst de kist af waaraan hij bezig was terwijl de masra naar achteren ging om het hout voor de kist van de granman uit te zoeken. Hij was nog daarmee bezig toen het bericht kwam dat granman Nepveu overleden was. Kofi moest direct aan de kist beginnen. Later op de dag kwam een klerk van het gouvernementskantoor met de boodschap dat de kist nog dezelfde avond bezorgd moest worden, omdat de volgende ochtend vroeg het afscheid nemen van de bevolking zou zijn, daarna de kerkdienst en de begrafenis.

<sup>1</sup> Gouverneur.

'Het houtsnijwerk en de versieringen kosten veel tijd,' zei masra Lering, 'we zullen ons best doen de kist om acht uur vanavond te bezorgen.' Kofi liet zich niet haasten, geduldig sneed hij versieringen en figuren. Hij kon niet om vijf uur naar huis zoals gewoonlijk, maar werkte rustig door en lette niet op de masra die nerveus af en aan liep en telkens kwam kijken hoe het werk vorderde. Masra Lering moest een lamp aansteken zodat Kofi kon voortgaan. Het was al acht uur, toen hij de zes koperen handvatten kon aanschroeven en de kist voor de laatste keer oppoetste. Felix, de jonge slaaf van masra Lering die altijd de doodkisten bezorgde, stond al klaar met de handkar. De kist werd voorzichtig op de kar gelegd, masra Lering ging zelf mee om de kist af te geven, Kofi bleef nog achter om de werkplaats op te ruimen en de lamp uit te doen. Hij klopte aan bij misi Lering en gaf de lamp aan een slavin voordat hij zelf de straat opging.

Hij was moe! Langzaam hinkend op zijn ene been en zijn kruk ging hij naar de Gravenstraat. Hij was in de Klipstenenstraat, toen hij twee soldaten tegenkwam.

'Hei yu!' riep eentje, 'pe y'e go?'<sup>1</sup>

'Hoso,'<sup>2</sup> antwoordde Kofi bedaard, terwijl hij even stilstond.

'Pas!' riep de andere soldaat. Kofi begreep hem niet en schudde zijn hoofd.

'Yu pas man, pe yu pas de?'<sup>3</sup> riep de andere weer.

'Mi no habi,'<sup>4</sup> zei Kofi, want hij wist werkelijk niet wat de soldaat bedoelde.

'Yu no habi?' riep de ene soldaat en hij gaf een ruk aan de kruk zodat Kofi zijn evenwicht verloor en op de grond viel. Afwerend stak hij zijn hand op alsof hij een slag verwachtte.

'Opo,'<sup>5</sup> riep de soldaat en duwde hem de kruk in de hand en tegen de andere zei hij: 'Hij moet naar het fort, hè?'

Met moeite kwam Kofi overeind. 'Waka,' riep de soldaat weer: 'yu n'e go na hoso, na foto y'e go. Waka, waka!'<sup>6</sup>

Kofi hinkte voort, hij begreep dat hij naar het fort moest maar hij wist helemaal niet waarom. Hij hoopte dat ze masra

<sup>1</sup> Jij daar! Waar ga je heen?

<sup>2</sup> Naar huis.

<sup>3</sup> Je pas man, je pas.

<sup>4</sup> Ik heb niet.

<sup>5</sup> Sta op.

<sup>6</sup> Loop! Je gaat niet naar huis; je gaat naar 't fort. Opschieten! Lopen!

Lering zouden tegenkomen, maar dat gebeurde niet. De weg naar het fort, leek uren te duren. Daar werd hij door de soldaten naar een donkere cel gebracht. Hij hoorde geschuifel en even later bleek dat er nog twee mannen in zaten.

Een vroeg wie hij was en de andere vroeg wat hij gedaan had. Toen Kofi zuchtend antwoordde: 'Mi no sabi',<sup>1</sup> vroeg de ene man of hij een pas had.

'San na pas?'<sup>2</sup> vroeg Kofi. Toen hoorde hij dat slaven na negen uur 's avonds niet op straat mochten zijn.

De volgende ochtend was de begrafenis van de granman. Niemand in het fort had aandacht voor slaven die gevangen zaten. Kofi en de andere mannen bleven de hele dag opgesloten in de cel. Pas in de namiddag kwam een soldaat ze een homp brood brengen en een kalebas water. Ze moesten hun eigen naam opgeven en naam en adres van hun masra. 'Cicero,' zei Kofi, 'masra Dubonnet na Grafustrati.'<sup>3</sup>

'Deze moeten een Spaanse Bok; ze zijn nog van eergisteren, ze hadden allang opgehaald moeten zijn,' riep dezelfde soldaat die ze daar had opgesloten.

'De burgerwacht is pas vanmiddag gaan melden dat ze hier zijn. Wacht nog maar, als ze morgen niet zijn opgehaald, krijgen ze die alsnog,' was het antwoord.

Een van de mannen begon te jammeren en Kofi begreep dat ze een afranseling zouden krijgen. Dat was dus het leven van een slaaf, dacht hij mismoedig; je hoefde niet eens iets te doen, al gedroeg je je nog zo gedwee, dan was er toch een mogelijkheid dat je zomaar werd afgeranseld. Een Spaanse Bok, stond hun dus te wachten; hij had nog nooit zoiets gehad, maar hij wist dat het een vreselijke afstraffing was. Met het hoofd in de armen zat hij in de cel op de grond. Het was al bijna donker, toen de celdeur werd geopend en Kofi naar buiten werd geroepen, waar masra Dubonnet stond.

'Cicero! San pesa dan?'<sup>4</sup> riep die.

'Mi ben wroko lati,'<sup>5</sup> zei Kofi.

'Zie je wel! Hij heeft laat moeten werken,' zei masra Dubon-

net. 'Ik dacht al dat er iets moest zijn, want Cicero geeft nooit problemen'.

'Nou vooruit dan,' zei de soldaat 'U kunt hem meenemen. Hebt u de boete al betaald?'

Achter masra Dubonnet liep Kofi naar huis. Toen hij op het erf naar zijn huisje liep, riep zijn buurvrouw Mina: 'Ke Cicero, san p'sa dan?'<sup>1</sup> en de andere vrouw vroeg bezorgd: 'Den no fon yu toch?'<sup>2</sup>

Kofi ging zich eerst wassen; toen hij op het bankje voor zijn kamer zat, kwam Mina met een grote kalebas eten. Iedereen kwam om hem heen zitten en ze vertelden hem dat 's morgens Felix van masra Lering was komen vragen of hij ziek was. Dat had de mensen al ongerust gemaakt en toen hadden Mina, Felicie en Pietje de futuboi, die allen in huis werkten, gezien hoe de burgerwacht om twee uur was komen zeggen dat Cicero was opgepakt omdat hij zonder pas op straat had gelopen. Mina en Felicie hadden de misi gesmeekt om Cicero vlug op te halen, anders zou hij een Spaanse Bok krijgen en gelukkig had de masra dat werkelijk gedaan.

Kofi vertelde dat hij zo lang had doorgewerkt om de doodkist van de granman af te maken. Hij at langzaam zijn eten op en keek naar de mensen die om hem heen zaten. Een warm gevoel kreeg hij ervan; hij had mensen die om hem gaven, mensen die hem als een van hen beschouwden en voor hem opkwamen. Die nacht droomde hij weer van zijn dorp in Afrika, van zijn moeder, van zijn zusjes en zijn vroegere vrienden, maar het vreemde was dat zijn familie van weleer in zijn droom eruitzag als de mensen van het erf waar hij nu woonde.

Op het eind van die week kreeg hij van masra Lering geen drie gulden maar twee gulden vijftig want hij had maar vijf dagen gewerkt. Toen hij het geld aan de misi gaf, zoals hij elke week deed, gaf ze hem geen vijftig cent en ze zei ook dat hij twaalf weken geen geld zou krijgen omdat de masra zes gulden had moeten betalen aan de burgerwacht die was komen zeggen dat hun Cicero in het fort vastzat.

<sup>1</sup> Ik weet niet.

<sup>2</sup> Wat is pas?

<sup>3</sup> Masra Dubonnet van de Gravenstraat.

<sup>4</sup> Cicero, wat is er gebeurd?

<sup>5</sup> Ik heb tot laat gewerkt.

<sup>1</sup> Ach, ach, wat is er gebeurd?

<sup>2</sup> Ze hebben je toch geen slaag gegeven?



Ongeveer een jaar later kwam op een middag een jonge slavine bij het erf van de Dubonnets. Ze vroeg aan Felicie of daar een Cicero woonde. Felicie vertelde dat hij in het laatste kamertje woonde, maar dat hij nog niet thuis was. Ze kon wel even op hem wachten als ze dat wilde. De vrouw ging op het bankje voor het huisje van Kofi zitten. Een uur later kwam die door de negerdeur en zag meteen de vreemde vrouw die voor zijn kamertje zat. Hij dacht dat ze op Nestor wachtte maar toen hij dichtbij was, stond ze op, liep hem tegemoet en zei lachend: 'T'ta.'

'Pikin!' zei Kofi verbaasd en hij herhaalde nog een: 'Pikin, ai pikin.'

Ze omhelsde hem. Hij ging zitten en pakte haar handen vast. 'Ai mi pikin, yu kon tron wan uma.'<sup>1</sup> Lachend keek ze hem aan, natuurlijk was ze een vrouw; ze was al zestien jaar. Toen hij een beetje van zijn verbazing bekomen was, vertelde ze dat ze nu in de stad woonde. 'Bij misi Bella,' zei ze.

'Yu sisa Bella?' vroeg Kofi. Ze knikte en begon te vertellen hoe het gekomen was.

Op Bleijenburg was nu een plantagedirecteur, masra Velinga. Hij had een kleurlinghuishoudster en twee kinderen. Deze misi Sophie was een vriendin van misi Bella en op een keer waren misi Bella en haar man en kinderen op de plantage komen logeren. Wat was Afi blij dat ze haar dochter terugzag en wat was ze trots dat haar dochter zo'n knappe misi was. Afi had misi Bella gevraagd of het niet mogelijk was dat ze haar zusje Jansje meenam naar de stad en toen had de witte masra van misi Bella haar meteen gekocht.

'Pikin, yu na yu sisa katibo?'<sup>2</sup> vroeg Kofi.

Jansje knikte; ze was blij want nu woonde ze in de stad. Ze had het best naar haar zin, ze hoefde niet hard te werken. Misi Bella had nog zes andere slaven; zij moest helpen het huis schoonmaken, ze moest lampenglazen poetsen, helpen met pannen schuren en ze ging naar de markt.

Kofi keek naar haar terwijl ze sprak, hij voelde zo'n diep medelijden met zijn dochter; ze was een slavine en ze was blij

<sup>1</sup> Ach mijn kind, je bent een vrouw geworden.

<sup>2</sup> Kind, ben je de slavine van je zuster?

omdat ze nu slavine mocht zijn van haar eigen zuster. Wat een wereld, wat een leven.

Toen ze opstond om weg te gaan, stond Kofi ook op. Hij liep met haar naar de negerdeur, maar eerst stopten ze even bij de huisjes van Mina en Felicie. Hij riep de vrouwen naar buiten en zei: 'Kon luku, disi na mi uma-pikin.'<sup>1</sup>

Mina was verbaasd. 'Eh eh Kofi dan un no ben sabi dat yu habi wan pikin, so wan moi uma pikin,'<sup>2</sup> riep ze.

'Yu gersi yu p'pa,' zei Felicien, 'yu no musu libi en en wan yere.'<sup>3</sup>

Vanaf toen kwam Jansje haar vader regelmatig opzoeken. Altijd had hij wel iets voor haar. Soms gaf hij haar wat geld, een andere keer een koek die hij voor haar bewaard had, een keer vroeg hij Felicie om een lap stof voor haar te kopen.

Na een poosje had Jansje een vriend, een slaaf van een vriendin van misi Bella. Jansje kreeg toestemming van haar misi om dikwijls bij Adam langs te gaan en ook Adam mocht zijn vriendin vaak opzoeken. Jansje raakte in verwachting. Toen Kofi dat wist, wilde hij haar iets geven, iets voor haarzelf. Hij bedacht dat hij een stoel voor haar kon maken; net zo'n yarusustoel als die ze indertijd zo bewonderd had. Hij had geld genoeg, in de holte van zijn kruk had hij meer dan honderd guldens gespaard.

Hij vroeg aan masra Lering of die het extra mooie hout voor hem kon kopen en of hij aan de stoel mocht werken wanneer er geen doodkist besteld was.

Wekenlang werkte Kofi aan de stoel van mahoniehout. Het werd een prachtige stoel met versierde leuning, gedraaide poten en koperen ringen. Voor Kofi was het alsof hij hiermee aan zijn enig kind alles gaf wat in zijn vermogen lag, de stoel was het tastbare maar het was veel meer; het was zijn liefde, zijn warmte, zichzelf.

Toen Jansje haar vader weer bezocht, zei hij dat ze de volgende dag bij zijn werkplaats in de Weidestraat moest komen en daar gaf hij haar zijn cadeau.

<sup>1</sup> Kijk eens, dit is mijn dochter.

<sup>2</sup> Wel Kofi, we wisten niet eens dat je een kind had en dan nog wel zo'n mooie dochter.

<sup>3</sup> Je lijkt op je vader; laat hem niet alleen, hoor.

Jansje was sprakeloos. Zoiets moois, ze kende geen enkele slavine die zoiets prachtigs had. Met tranen in de ogen, bedankte ze haar vader en liep daarna achter Felix die de stoel op de kar van de doodkisten naar haar huisje op het erf van misi Bella reed. Daar vonden de andere slaven haar geschenk allemaal even mooi en ook Adam, die 's avonds bij zijn vriendin kwam slapen, bewonderde de stoel. Moest ze aan misi Bella vertellen dat ze een mooie yarusustoel van haar vader had gekregen, vroeg Jansje zich af, maar Adam zei dat ze dat beslist niet moest doen. Was ze vergeten dat slaven eigenlijk geen bezit mochten hebben? Misi Bella was wel haar zuster, maar ze was een vrije kleurlinge en die waren net als de blanken. Als ze het vertelde, was ze de stoel kwijt.

Jansje kreeg een zoon; een week na zijn geboorte ging zijn moeder hem aan haar vader laten zien. Kofi gaf haar in zijn kamertje vijf gulden. Ze moest aan niemand hierover vertellen, maar hiermee moest ze iets kopen voor haar zoontje.

De toestand in de kolonie werd zorgelijk. De slaven hoorden dat er oorlog was in de bakralanden ver weg. Daardoor konden de Hollandse schepen niet naar Suriname komen. Er was gebrek aan alles. De kokkinnen merkten het goed, er was geen meel, geen boter en alle misi's en masra's mopperden. Ook de maaltijden van de slaven zelf werden steeds kariger.

Kofi werd ziek; hij voelde dat hij ouder werd, hij had veel last van benauwdheid op zijn borst en hij moest veel hoesten. Soms was zijn gehoest zo erg dat hij nauwelijks kon werken en de werkplek met stof en zaagsel bevorderde dit. Op een ochtend kwam het bericht dat masra Bueno Bibaz was overleden. De zoon kwam bij masra Lering een doodkist bestellen omdat iedereen wist dat slaaf Cicero zulke mooie kisten maakte. Kofi versierde de kist met houtsnijwerk; masra Lering tekende de letters van de naam Bueno Bibaz op een papiertje waarna Kofi die heel secuur sneed in het hout van de kist.

'Dat is heel mooi,' zei de zoon, toen hij met zijn rijtuig de

kist kwam halen. 'Mijn vader heeft een heel eigen kist, met zijn naam erop, dat is goed, zou hij zelf ook mooi hebben gevonden.'

Het was toen dat Kofi bij zichzelf dacht: en wie zal voor mij een doodkist maken, wanneer ik dood ben? Hoe zou zijn kist eruitzien? Slaven mochten tijdens hun leven geen bezit hebben, maar een doodkist was toch geen bezit? Hij wilde in zijn eigen kist begraven worden wanneer zijn tijd daar was en hij kwam te overlijden. Die gedachte liet hem niet los; hij wilde een kist, een eigen kist. Hij zocht het mooiste hout uit en vroeg aan masra Lering of hij daarvoor mocht betalen. Die was eerst wel verbaasd maar toen hij begreep waarom Kofi dat wilde, vond hij het goed dat de wat zonderlinge slaaf voor zichzelf een doodkist zou maken. Elk vrij ogenblik werkte Kofi aan de kist. Hij versierde hem met houtsnijwerk. Hij kon zijn naam niet schrijven, maar dat wilde hij ook niet, hij bedacht zelf wel figuren die zijn naam en zijn leven symboliseerden.

Wanneer op het erf gesproken werd over een slaaf of slavine die was overleden, zei Kofi: 'Te mi dede, un musu ber mi na ini mi dedekisi'<sup>1</sup> en tegen zijn dochter zei hij: 'Te mi dede, m' o habi wan hoso, mi eigi hoso. Yu mus tek'en na masra Lering.'<sup>2</sup> Zo wist ten slotte iedereen dat Kofi zijn eigen doodkist al gemaakt had.

Kofi's hoestbuien werden erger, ten slotte kon hij zich maar langzaam voortbewegen en ook op zijn werk ging alles heel traag. Felix was nu een man die het werk goed kende en masra Lering had nog twee jonge slaven die hielpen met het zagen, schaven en schuren. Kofi deed alleen de versieringen.

Op een ochtend kon Kofi niet opstaan, hij was te ziek. Mina stuurde een van haar kinderen naar het erf van misi Bella om aan Jansje te vertellen dat haar vader erg ziek was.

'Pikin,' zei Kofi, 'm' o go na hoso.'<sup>3</sup> Een lange hoestbui volgde. Met veel gehijg kon hij doorgaan: 'Un musu teki mi kisi na masra Lering.'<sup>4</sup>

Hij wilde nog wat zeggen, maar weer moest hij hoesten. Hij

<sup>1</sup> Wanneer ik dood ga, moet ik begraven worden in mijn eigen doodkist.

<sup>2</sup> Wanneer ik dood ben, heb ik een huis, mijn eigen huis. Haal het bij masra Lering.

<sup>3</sup> Ik ga naar huis.

<sup>4</sup> Haal mijn kist bij masra Lering.

wees op zijn kruk en beduidde Jansje dat ze die moest pakken.

'Na'f yu,'<sup>1</sup> bracht Kofi met moeite uit. Jansje knikte: 'Ja, t'ta.'

'Watra,'<sup>2</sup> hoestte Kofi.

Jansje ging naar buiten om een kalebas water voor haar vader te halen en toen ze terugkwam zag ze dat haar vader dood was.

De vrouwen uit de andere huisjes kwamen kijken, Mina ging naar binnen om aan masra en misi Dubonnet te vertellen dat Cicero was overleden, maar die hadden weinig aandacht voor haar, want ze hadden bezoek van een vriend die het grote nieuws vertelde dat gouverneur Texier net was gestorven.

Een paar uur later zond Mina haar zoon naar masra Lering om te zeggen dat Cicero er niet meer was en om te vragen of hij Cicero's doodkist naar de Gravenstraat kon laten brengen.

Het duurde lang voor de jongen terug was en Mina was niet van plan om zelf te gaan kijken waar haar zoon bleef, toen de jongen kwam met de futuboi van masra Lering en op de kar een eenvoudige houten kist.

Iedereen kwam er omheen staan en allen riepen ze dat dit vast niet de kist was van Cicero. Dat kon niet, hij had verteld dat hij een mooie kist had met heel veel versieringen. De jongens vertelden wat er was gebeurd. Masra Lering had Cicero's kist op de kar gelegd toen een raadslid in de werkplaats kwam met het bericht dat de gouverneur was gestorven. Hij wilde een kist bestellen en toen hij de kist zag, zei hij dat die uitstekend was. Masra Lering zei dat dat niet ging omdat dat de kist van Cicero was. Het raadslid had gevraagd wie dan wel Cicero was en toen hij hoorde dat Cicero de slaaf was die voor masra Lering had gewerkt, had hij kortaf gezegd dat hierover geen discussie kon zijn. De kist was voor de gouverneur. Wist masra Lering dan niet dat slaven geen mooie doodkisten mochten hebben? De bakra had zijn koetsier bevolen om de kist in het rijtuig te leggen, had masra Lering geld gegeven en was weg gereden. Masra Lering had niets anders kunnen doen dan snel een ande-

<sup>1</sup> Dat is voor jou.

<sup>2</sup> Water.

re kist voor Kofi maken en dat was deze.

Jansje huilde, alle bewoners van het erf waren zeer verontwaardigd.

Nestor stelde voor om masra Dubonnet te vragen om te helpen, maar Mina zei zeer verontwaardigd dat het geen zin had. De masra was een bakra en zou ook van mening zijn dat die mooie kist voor de granman moest zijn.

'Mi srefi sa go taki nanga masra Lering,'<sup>1</sup> zei Mina kordaat en Nestor zei: 'M'e kon nanga yu.'<sup>2</sup>

Masra Lering keek hen verdrietig aan terwijl ze hun verhaal deden. Ook hij had Cicero graag zijn mooie kist gegund, maar wat kon hij doen? Helemaal niets, het raadslid had de kist gewoon meegenomen, waarschijnlijk lag de granman er al in. Hij moest de kist wel meegeven, het raadslid had gezegd dat hij anders moeilijkheden zou krijgen met de fiscaal, omdat hij handelde tegen een plakkaat. Masra Lering was maar een mulat, hij wilde geen problemen met de fiscaal.

En zo werd Kofi begraven in een eenvoudige kist van goedkoop hout. Alleen de mensen van het erf en zijn dochter Jansje met haar man vormden de kleine stoet.

Later haalde Jansje de weinige spullen uit het kamertje waar haar vader jarenlang had geslapen.

In haar eigen kamertje op het erf van misi Bella, plaatste ze de kruk van haar vader in een hoek. Lang stond de kruk daar. Als Jansje ernaar keek, dacht ze aan haar vader en aan het leven dat hij gehad had.

Het was drie jaar later toen haar zoon op een dag in de kamer speelde en per ongeluk tegen de kruk stootte, die kletterend op de grond viel. De jongen schrok, zijn moeder haalde direct uit en gaf hem een fikse draai om de oren. Jansje wilde de omgevalen kruk oprapen en zag munten op de vloer liggen. Verwonderd raapte ze die op, ze keek naar haar jongetje dat haar met grote ogen aanstaarde. Ze zag toen dat de afgeronde bovenkant van de kruk een deksel was, dat had losgelaten. Ze opende het en keek in een holte waar nog meer geld in was: biljetten, zilve-

<sup>1</sup> Ik ga zelf naar masra Lering.

<sup>2</sup> Ik ga met je mee



ren en koperen munten. Opeens realiseerde ze zich dat haar vader zo nadrukkelijk op de kruk had gewezen kort voor zijn dood. Zij had gedacht dat hij bedoelde dat ze zijn kruk moest meenemen, maar nu begreep ze dat hij haar had willen zeggen dat er geld in zat. Ze stond met het geld in haar hand en vroeg zich af wat ze hiermee zou kunnen doen. Ze wist het nog niet, maar wie weet, misschien zou het genoeg zijn om haar kind vrij te kopen, later misschien...

Met haar armen om haar zoontje geslagen, zei ze hardop: 'Tangi mi t'ta.'<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Dank je, mijn vader!